APSKATS

Par latviešu vokālās lirikas parallēlēm ar dzejas liriku. — Atskatīdamies uz latviešu mūzikas dzīves norisi pagājušajā gadā un meklēdams tajā rosmīgākos novadus, atradu par tādu vokālās lirikas (sōlodziesmas) novadu. Notikušo koncertu lielais vairums ir bijuši dziedoņu koncerti — ar veco, jauno un visjaunāko autoru sōlodziesmām.

Mākslas un sabiedrisko lietu departamentā uzkrātās Rīgas koncertu programmas uzskatāmi rāda, kādi autori visvairāk valdzinājuši dziedoņus un klausītājus. Dziedoņi un klausītāji — tas ir gandrīz viens un tas pats, jo dziedoņi vienmēr cenšas saskaņot savu un klausītāju patiku. Tikai retos gadījumos dziedonis ir uzdrīkstējies pateicīgā un iemīļotā repertuāra vietā droši pacelt jauna, savās tendencēs neparastāka autora vai virziena karogu. Nav viegli jaunai dzejas lirikas strāvai iekaŗot sabiedrības labvēlību, bet vēl grūtāk — vokālās lirikas jaunām tendencēm, jo vokālā lirika atrod saskarsmi ar sabiedrību ne tieši, bet tikai ar starpniekiem dziedoņiem un allaž pāri stipram un drošam konservātīvisma valnim.

Pieminu šo vispār pazīstamo parādību tādēļ, ka ieskatīdamies pagājušā gada vokālās lirikas rosmē un strāvojumos, esmu meklējis tur arī „laikmeta noskaņas", kā to dara J. Andrups, rakstīdams par dzejas lirikas attīstību (Latvju Mēnešr. 1943., 11.): šīm noskaņām taču jārodas vokālajā lirikā no balsīm sabiedrībā (klausītājos, dziedoņos) un atbalsīm radošajos mūziķos. Sakarā ar vērojumiem pagājušajā gadā man gribot negribot būs jāpieskaŗas arī agrākām parādībām mūsu vokālajā lirikā. Šoreiz mani sevišķi interesē šo parādību parallēlisms ar dzejas lirikas laikmetīgajiem pagriezieniem, kādus minētajā rakstā konstatējis Andrups.

Sāksim ar statistiku no Mākslas un sabiedrisko lietu departamenta materiāliem. Pēc tiem iznāk (ar iespējamu mazu korrektūru skaitļos), ka Rīgas koncertos 1943. g. pārstāvētie sōlodziesmu autori sarindojami šādā pakāpenībā:

A. Kalniņš ar 258 dziesmām, E. Dārziņš ar 161 dziesmu, J. Vītols ar 147 dziesmām, J. Ķepītis ar 143 dziesmām, A. Žilinskis ar 126 dziesmām, Jānis Mediņš ar 122 dziesmām, J. Kalniņš ar 118 dziesmām, L. Garūta ar 98 dziesmām, H. Berino ar 94 dziesmām L. Reinholde ar 64 dziesmām, J. Suchovs ar 57 dziesmām, J. Norvilis ar 46 dziesmām, L. Vīgners ar 34 dziesmām, E. Melngailis ar 31 dziesmu, Jāzeps Mediņš ar 30 dziesmām, V. Upenieks ar 29 dziesmām, J. Zālītis ar 28 dziesmām un P. Līcīte ar 27 dziesmām.

Piezīmējams, ka šie skaitļi rāda tikai, cik *reižu* dziedātas attiecīgo komponistu dziesmas, nevis individuālas dziesmas, jo populārās dziesmas atkārtojas daudzu koncertu programmās. Komponistus ar mazāk par 20 reižu dziedātām dziesmām te neesmu nemaz pieminējis (starp tiem, diemžēl, arī tādu smalku dziesmu liriķi kā Jēkabu Poruku!). Ļoti pamācīgi, protams, būtu konstatēt arī, kuŗas *dziesmas* 1943. gadā visvairāk dziedātas. Tāda statistika tomēr nav gluži nepieciešama šo piezīmju pamatojumiem, bet varētu gan sagādāt materiālu citiem rakstiem — par dziedoņos un sabiedrībā valdošo garu un gaumi un par komponistu spējām šim garam un gaumei pielaikoties. Ļoti interesanti temati, kas meklē autorus!

Latviešu vokālās lirikas raženākais meistars Alfrēds Kalniņš droši stāv savā pirmajā vietā. Viņam tūliņ seko Emīls Dārziņš. Ja ievēro, ka Dārziņam ir tikai 19 sōlodziesmas, kāds skaits ir savas 15 reizes mazāks nekā Alfrēdam Kalniņam, tad kļūst skaidrs, ka Dārziņa dziesmu popularitāte joprojām paliek nepārspēta. Vecmeistars J. Vītols stāv trešajā vietā. Viņa dziesmas nav plašās sabiedrības mīlules un, droši vien, trešā vieta būtu stiprā mērā apdraudēta, ja 1943. gads nebūtu Vītola 80 mūža gadu atceres gads ar dažiem speciāliem Vītola dziesmu vakariem. Kas tad apdraud Vītola pozicijas? — Jānis Ķepītis ar 143 reizes dziedātām dziesmām. Apbrīnojams ātraudzis latviešu sōlodziesmu dārzā! Viņa izaugšanas temps ir vienreizīgs un varbūt salīdzināms tikai ar Andreja Eglīša sasniegumu tempu dzejas lirikā. Ķepītis pārspēja pat A. Žilinski, kas sōlodziesmai bija piegriezies agrāk un arī ātri kļuva publikas mīlulis. Šie abi jaunie vokālie liriķi tagad aizsteigušies gaŗām daudz vecākajam meistaram Jānim Mediņam, kas priekš gadiem 10 turējās pat pirmajā vietā vai tās ciešā tuvumā. Augstu vietu ar 118 reižu dziedātām dziesmām (arī vairākos viņa dziesmām speciāli veltītos koncertos) ieņem Jānis Kalniņš, īpaši, ja ievēro, ka viņa sōlodziesmu skaits ir neliels. Savdabīgā liriķe L. Garūta nu jau vairākus gadus turas apmēram vienādas, visai respektējamas popularitātes līmenī. Lēni, klusi, bet neatlaidīgi poziciju pēc pozicijas iekaŗo Haralds Berino un pagājušajā gadā turpat jau panācis Garūtu. Berino panākumus atzīmēju ar lielu gandarījumu aiz iemesliem, par kuŗiem runa turpmāk.

Šim izcilajam liriķu deviņniekam seko mazākus panākumus guvušais otrs deviņnieks: Reinholde, Suchovs, Norvilis, Vīgners, Melngailis, Jāzeps Mediņš, Upenieks, Zālītis, Līcīte. Ko lai sakām par mūsu dziedoņu un publikas aistētiku, kad ieraugām uz tik zemas popularitātes pakāpes latviešu oriģinālāko, mūzikāli drosmīgāko un izsmalcinātāko vokālo liriķi Jāni Zālīti? Dievs būs aizsaucis viņu pie sevis, lai Zālīša paša pievilcīgais cilvēka tēls un gars neaizsegtu mums viņa mūzas tēlu skaistumu...

Tagad paskatīsimies, vai jaunās dzejas lirikas pārdzīvojuma momenti atbalsojušies arī jaunākajā vokālajā lirikā.

Andrups saskata jaunajā dzejas lirikā *ticību dzīvībai:* Medenis, Veldre, Bendrupe, Strēlerte, Andrejs Eglītis, katrs savai individuālitātei atbilstoši slavinājuši vitālās vērtības kā dzīves pamatni, „no kuŗas aug ārā garīgā virsbūve". Velti

šādu strāvu meklēsim vokālajā lirikā. Varbūt saskatīsim vieglu, virspusēju ievilnījumu. Ne dziļas pārliecības nestu, bet oficiālās politikas prasītu. Tā zemnieku dzīves cildināšana, „dzīve savā tēva pagastā" atrada atbalsi Norvilī („Dzimtene") un citos mazākos garos. Labākie liriķi palika klusi.

Tālāk, dzejnieku *„ticība cilvēkam* vai, šaurāki sakot, ticība sev pašam". Neatrazdami laikmeta mutuļos tādas vērtības, kam varētu ar visu sirdi pieķerties, dzejnieki tomēr gribējuši pastāvēt pret visām aukām, centušies kļūt iekšēji stipri un tādēļ aizgājuši *vientulībā* es-vērtības meklēt un krāt, noskaidroties sevī, lai tad nestu skaidrību dzīvē. Sekot Strēlertes vārdiem: „Pienācis vientuļais laiks: sakni laist zemē un augt."
Un mūsu jaunie vokālie liriķi?

Mums griežas acis uz Garūtu. Grimšana sevī, savās izjūtās, savās pārdomās, savu atziņu audzēšana — savos tekstos, savā mūzikā: tas, liekas, nozīmē „sakni laist zemē un augt". Bet vai vientulībā? Klusās sarunās ar sevi un par sevi? Nē, Garūta jūt sevi aicinātu runāt, mācīt, sludināt, pravietot. Par draudzību, par mīlestību, par dvēseles alkām, par dzimteni. Tā nav vientuļnieka skaidrošanās un stiprināšanās sevī, tā nav aiziešana tuksnesī, bet jūsmīga publicistika. Publicistika — raksturīga garūtiska st'la dziesmās tāpat kā Zentas Mauriņas esejās un runās. Jaunie dzejnieki nevēro daudz, vai kāds viņos klausās. Viņi klausās paši sevī. Viņi ir lepni un aristokrātiski vēsi. Viņu atturīgais intelektuālisms nav jūsmotājas un sludinātājas Garūtas sfaira.

Vientuļnieciska es-vērtību krāšana tāpat tāla Ķepītim un Žilinskim. Viņu tendence gluži pretēja: ceļu meklēšana uz „tautu"!

Talantīgais Ķepītis nāk pie savas „tautas" ar labsirdīgu pārākuma smaidu, aiz kuŗa it kā lasām vārdus: es, mīļie ciemiņi, varētu jūs pacienāt arī ar izmeklētākām un smalkākām lietām, bet es zinu, ka jums tās nav pierastas, — tādēļ sagādāju jums patikšanu ar jau pārbaudītiem gardumiem manis mazliet pārreceptētās mērcēs. Viņš var tā un arī citādi. Bet viņam patīk labajiem ļautiņiem darīt prieku un redzēt pateicīgas acis. Sak', kādas mūžības problēmas man jārisina un kādas gudrības grūti jādzemdē?... „Laikmeta mutuļiem" jāturas virsū, nevis jāļaujas izmesties malā, izolētībā... Bet jaunajiem dzejniekiem Ķepītis līdzīgs ar savas mūzikas intelektuālismu — ne skeptisku kā tiem, bet viegli ironisku, gandrīz humorisku. Nav pretruna tam, ko še saku, Ķepīša tāda dziesma kā ar Raiņa vārdiem „Melna laiva": ar to arī Ķepītis „iet tautā", uztvēris Rainī mūsu laikmeta atbalsi; viena no vērtīgākajām un skaistākajām Ķepīša dziesmām, bet ne no būtiskajām. Ķepīti „tauta" saņem atplestām rokām. Ar savām viegli līstošajām dziesmām un ātro pazīstamības izaugšanu viņš ir pretstats lepnajai, vientuļnieciskajai dzejas liriķu audzei. Gala vārdu par Ķepīti teiks tas, kas redzēs, kā „tauta" viņu izvada...

A. Žilinskis „iet tautā" pazemīgs, ar visiem laipnīgs un sirsnīgs. Ķepītis *saprot* attieksmes ar savu publiku, Žilinskis tās *izjūt*. Ķepītis pārsvarā intelektuāls, Žilinskis — emocionāls. Ķepītis mazliet distancējas no saviem klausītājiem, ar drusciņu kritiskas nevērības pieņem viņas sumināJumus; Žilinskis izkūst savā „tautā" gandrīz pilnīgi, saldinādams to ar savu melodiju pieglaudību („Mājās") un tās piekrišanas apliecinājumus, šķiet, pateicīgi pieņemdams par nemaldīgāko un objektīvāko novērtējumu. Žilinska vokālā lirika ir pretpols sava es stiprinātāju, dziļinātāju un skaidrotāju dzejnieku lirikai.

Kādreiz šķita, ka Jānis Kalniņš kā krasākais savdabis un pārliecinātākais sava Dieva meklētājs apmetīsies augstākajos kalnos. Un no turienes metīs asus zibeņus miglainajās ielejās... Bet nebija vēl lāgā izraudzīts ne vientuļnieka miteklis, kad jau ieleju mīkstais gaiss jaunajam meklētājam sāka likties vilinošāks par kalnu dzestrumu. Un viņš mierīgi kāpa lejup, griezdams ceļu vientuļajos kalnos kāpējiem — jaunajiem dzejniekiem. Un kļuva par ļaužu apdzīvoto ciemu iemītnieku. Mēģina iedzīvoties Skalbes apskaidrotajā pazemībā („Par katru stundu Dievam pateicos"). Vanaga brēciens izmijās pret dūjas dūdojienu. Jo cilvēki dūju ieredz, bet vanagu ne. Bet Kalniņa raibā dūja nav īstā radiniece Skalbes zilajam meža balodim...

Tātad ne Ķepītis, ne Žilinskis, ne Jānis Kalniņš nav vientuļi Dieva meklētāji. Vokālo liriku, varbūt, tikai Žilinskis zināmā mērā uzskata par savu misiju; Ķepītis un Jānis Kalniņš tai pieskaŗas vairāk kā gaŗāmejot, it kā paturot acīs citus augstākus mērķus un lielākus uzdevumus. Savu tīcības apliecinājumu ne viens, ne otrs, ne trešs vokālajā lirikā nedod.

Un tad uzmācās jautājumi: kur mūsu vokālās lirikas nākotne? Kur augšup gājēji un cēlēji?

Mūsu lielāko vokālo meistaru Jāzepa Vītola, Alfrēda Kalniņa un Jāņa Zālīša dižākie sasniegumi mirdz kā nepieejamas virsotnes. Tie nebaidījās vientuļniecības. Auklēja klusībā savus ideālus un savus sapņus. Audzināja stipru savu pārliecību un svētu spītu pret prasībām ārpus sevis. Lūk, pamatne raženumam un diženumam. Kamēr šīs pamatnes nepieciešamību nebūs atzinuši jaunie vokālie liriķi un nekrās es-vērtības līdzīgi jaunajiem dzejas liriķiem (un līdzīgi dižajiem vecajiem dziesminiekiem!), tamēr mūsu vokālās lirikas ceļi augstāk nevedīs!

Neesam tomēr gluži bez izredzēm.

Pagājušā gada populāro autoru vidū redzam arī Haraldu Berino. Viņa līdzšinējo radītāja darbību iezīmē rāmums, necilība, bet arī neatlaidīga augšupeja — līdzīga tai, par kādu dzied viņa dziesma „Kalnā kāpējs" ar Raiņa pazīstamajiem vārdiem. Berino dziesmas ir nopietna, rūpīga darba rezultāts. No tām runā meistara pārliecība: es gribu un varu tā un ne citādi! Labi, ja citiem arī pieņemama šī pārliecība. Bet otrāds gājiens — ārpasaules simpatiju vai antipatiju virzīts radīšanas process — nav vērojams. Berino jaunrades avoti aumaļām neaumaļo, urgu urgas neizstrāvo, bet, vienmērīgi pulsēdami, pilda ūdeņiem ēnainu meža strautu. Tas nepārsteidz nevienu ne ar sevišķi skaistu vai raksturīgu čalošanu, ne ar savu krastu krāšņām ainavām, bet patīk ar savu mierīgo guldzēšanu ošu, lazdu un alkšņu apēnotā

gultnē. Berino dziesmas gultne ir apzinīgi veidota un virzīta. Melōdija līkumo pa to līganos lokos līdz labi apsvērtai kulminācijai. Pavadījums pilnskanīgs, teksta tēlainībai vai emōcionālitātei līdzdarbīgs. Ar savu dziesmu apzināto, rūpīgo formas kaldinājumu, ar savas mūzikas atturīgo vēsumu, ar savas personības audzināšanu klusībā un vientulībā Berino no jaunajiem vokālajiem liriķiem vienīgais līdzinās jauno dzejnieku audzei. Es atturos no prognōzes — ko Berino sasniegs; es ar gandarījumu vēroju tikai pareizi izraudzīto ceļu un pirmos vērtīgos panākumus. Cik augstus augstumus kalnā kāpējs veiks, tas atkarāsies no viņa gara stipruma.

Labo izredžu lokā pavīd vēl dažas sejas — no augšējām popularitātes kāpnēm un uz tām neredzamas.

Žēl, ka latviešu vokālo liriķu draudzei nevaram pieskaitīt Latvijā pilnīgi aklimatizējušos simpatisko cilvēku un komponistu — krievu Jāni Suchovu, apdāvinātu un noteiktu sava ceļa gājēju, kuŗa vokālā lirika Rīgas koncertos stāv redzamā vietā.

Vai savu ceļu izdosies nospraust V. Upeniekam, klusam, nepretenciōzam melōdiķim, Dārziņa mūzas tuviniekam?

Savdabīga kaluma un smalka slīpējuma dziesmas ir devis mums Jēkabs Poruks. Sevišķi vērību saista zem necilās melōdikas austais, dzestrās krāsās ieturētais, bagātais harmoniju raksts klavieŗu pavadījumā — vienreizīgs latviešu vokālajā lirikā. Sevī gremdējusies, no skaļuma izolējusies, ārpasaules neietekmēta, atturīgi intelektuāla, Poruka vokālā lirika atbilst jaunās dzejas dominantei. To gribētos redzēt izaugam par stipru zaru pie latviešu dziesmu ozola. Diemžēl, visu Poruka laiku un enerģiju nu jau daudzus gadus prasa operas vadība, un viņa mūza spiesta gandrīz pilnīgi klusēt.

Apdomīgi spēku krājēji ir Helmers Pavasaris un Pēteris Barisons. Ir zīmes, ka tie savu vagu dzīs arī vokālās lirikas druvā. Pavasarim veltītā kompoziciju vakarā atmiņā iespiedās dažas ar rasotu nakts svaigumu apdvestas sōlodziesmas, kuŗās balss pavadonis ir stīgu kvartets. Vairākas Barisona dziesmas, kas pagājušajā gadā atskaņotas, rāda, ka šis nopietnais skaņradis sōlodziesmu novadā varētu cirst savu vērā ņemamu stigu.

Ir izskanējušas uz koncertestrādes dažas M. Zariņa un A. Jēruma sōlodziesmas. Kā viens, tā otrs slēpj sevī spriegi briestošas spējas.

Beidzot — vai pagājušā gada matadori Jānis Kalniņš, J. Ķepītis un A. Žilinskis nav vēl jauni diezgan, lai viņos nevarētu gaidīt pārorientēšanās gribas pieplūdumu, pilnveidošanās kāpumu, personības skaidrošanos? Un jaunu zelta ražu! Lielākus augstumus un lielākus dziļumus!

Tālāk Andrups savās piezīmēs saka: „... kā trešo un visspēcīgāko ticības apliecinājumu mūsu jauno liriķu darbos saklausām *ticību savai tautai*" un „ir radušies dzejoļi, kas pieder vislabākajiem sasniegumiem mūsu patriotiskajā lirikā".

Kā tad nu ir ar patriotismu vokālajā lirikā?

Patriotiski dzejoļi, kas runā par tautas kopumu, par visu tēvzemi, par jūtām, ko iesilda un iekveldina cits pie cita vislabāk lielā pulkā, piemērotāko mūzikālo tērpu un atbalsojuma veidu atrod koŗadziesmās. Tādēļ mums ir savas „Gaismas pilis" un „Senatnes" koŗiem, bet nav sōlodziedoņiem. Tēvzemes mīlestība, tēvzemes sāpes, tēvzemes lepnums īsto spēku un atbalsi liekas, rod tikai simtās un tūkstošās balsīs, simtās un tūkstošās sirdīs.

J. Vītols, kas mums devis krāšņākās patriotiskās koŗadziesmas, savās sōlodziesmās liek bez cerībām meklēt patriotisko jūtu izpausmi. E. Dārziņš, koŗadziesmu „Senatne", „Lauztās priedes", „Ciānas bērni", „Pie tēvuzemes dārgās" autors, nav komponējis nevienu patriotisku sōlodziesmu. Pat A. Kalniņš savā „lielajā rožu laukā" izaudzē tikai pa retai skaistulei, kas zied ne atsevišķam tautu dēlam vai tautu meitai, bet visai tautai („Svešumā klīstot", „Imantas dziesma" u. c.). J. Zālīša atstātajā mantojumā atrodam kvēlaino „Ko zobenu cilā?" un vareno „Mēs un mūsu vienotā zeme".

Nevarēsim tādēļ arī jaunākajiem vokālajiem liriķiem pārmest, ka viņi nav diezgan vērīgi atsaukušies jaunās dzejas lirikas patriotiskajai kokolei, ka tautisko ideju lokā viņi nav iegājuši ar tādām pašām „dvēseles trīsām", ar kādām jaunie dzejnieki. Nevar prasīt, lai viņi to darītu taisni sōlodziesmās, kas, kā redzējām, skaņu dzejniekiem ir likušās mazāk piemērota vieta nekā koŗadziesmas patriotisma izpausmei. Bet kādā mērā mūsu skaņraži atbalsojuši jauno patriotisko dzeju koŗadziesmās, tas nav šo piezīmju temats.

Nevērīgi gaŗām pagājuši tautas un tēvzemes tematiem mūsu vokālie liriķi tomēr nav. L. Garūta, var teikt, veltījusi tiem pat izcilu uzmanību un komponējusi dziesmas, kam nākas goda vieta mūsu patriotiskās lirikas krātuvē: Dzimtenē (K. Skalbes), Aizvestais (K. Skalbes), Ai zemīte, tēvu ezme (A. Eglīša), Dziesma par trimdinieka māti (Pelēča), Dzimtene pavasarī (L. Garūtas), Dēls, tagad ciešāki (L. Garūtas), Pār dzimtenes birzīm (L. Garūtas) u. c. H. Berino komponējis dziesmas: Daugavā (V. Veldres), Dziesma dzimtenei (Plūdoņa), Dzimtene (J. Valdmaņa); A. Žilinskis: Dzimtenes rokas (Akurātera), Dzimtene (Kvāļa), Dziesma dzimtenei (K. Jēkabsona), Dzimtenei (Buša); J. Ķepītis: Dzimtenei (Akurātera), Tautas ciešanas (A. Eglīša); J. Norvilis: Aiviekstes kareivji (J. Medeņa), Tautas mīlestība (M. Kaudzīša); J. Kalniņš: Tēvzeme (A. Eglīša) u. t. t. Šis uzskaitījums ir ļoti nepilnīgs, bet rāda, ka jaunie vokālie liriķi patriotisko kokli skandinājuši pat biežāk nekā vecie; arī šo dziesmu kvalitāte nav zemāka par agrāko patriotisko vokālo liriku, ja ne augstāka. Ja par jauno vokālo liriku nevarēs gluži teikt to pašu, ko Andrups saka par jauno dzejas liriku: „Tur ir centieni meklēt vēsturē, folklorā un dzīvajā tautas garā tās vērtības, kuŗām tautas dzīvē ir neiznīcīgs, mūžīgs raksturs", — tad tomēr uz vokālo liriku varam attiecināt Andrupa vārdus, ka „tās tagadnīgā seja rādās daudz... tautiskāka nekā, piemēram, divdesmitajos gados".

Kur cērt, tur skaidas lec. Blakus nopietni vērtējamai patriotiskajai lirikai, diemžēl, sazaļojuši suņu burkšķu biezokņi. Un tie pa lielākai daļai

jāizbrien mūsu nabaga kaŗavīriem! Cik zemu gan vērtē mūsu kaŗavīru literāro izglītību un mūzikālo gaumi tie izdevēji, kas tagad pārplūdina fronti ar desmitos tūkstošos iespiestām kaŗavīru dziesmām, kuŗas pretīgas ar satura tukšumu, pliekanumu, muļķīgumu un prastumu, formas nemākulīgumu un melodiju banālību! Es ticu, ka latviešu kaŗavīru vairākuma gaume stāv tām pāri, un nelaimīgiem vajaga justies tiem, ja — nedod, Dievs! — spiež dziedāt šīs bezgaumības obligātajās dziedāšanas apmācībās!

Vētītāji! kādi jūsu sieti un kāds jūsu vējš? Kādēļ pelavas un sēnalas tiek krātas apcirkņos?

Jaunajā dzejas lirikā Andrups vēro tālākus sasniegumus *izteiksmē*. No emocionālisma ap gadsimtu maiņu, pāri dekadentisma tēlainībai un glezniecīskumam, ekspresionistu dinamiskumam dzejas lirikas izteiksme tagad nonākusi intelektuālismā.

Zināmu parallēlismu šīm nomaiņām varam saredzēt arī vokālās lirikas attīstībā. Starpība vienas un otras mākslas gaitās tomēr diezgan liela. Vispirms jāatzīmē, ka vokālajā lirikā virzienu nomaiņas aizkavējas, salīdzinot ar dzejas liriku. Tā, piem., E. Dārziņš un A. Kalniņš savas emocionālā noskaņojuma sōlodziesmas ar Poruka un Andrieva Niedras tekstiem komponēja vēl tad, kad dzejas lirikā emocionālisms bija jau devis vietu dekadentisma tēlainībai. J. Zālītis ar savu liriku gan stāv tuvu dekadentisma glezniecīskajam novirzienam, bet tomēr turējās pie tā vēl labi ilgi pēc tam, kad dekadentisma laiks jau bija pagātnē. Izskaidrojums šiem novēlojumiem būs, laikam, meklējams tai vokālās lirikas īpatnībā, ka tās domāšana nav konkrēti jēdzieniska, jušana — konkrēti tēlaina. Mūzikas netveŗamā saturība un netveŗamā tēlainība daudz grūtāk ļaujas ietverties stingri norobežotos virzienu novados, jo robežas viegli saplūst.

Dzejas izteiksme var būt tik tālu diverģējoša ar mūzikas būtiskākajām īpašībām, ka vokālā lirika tādai dzejas izteiksmei nevar pieslieties, vai arī var tikai ar lielām grūtībām. Tādēļ mūsu sōlodziesmās nemaz nav atbalsojusies ekspresionistu brīvā panta dzeja. Nevienlīdzīgās rindas un nekārtnās akcentu maiņas neatbilst mūzikas formas prasībām, pārgalvīgā metaforika ar ormaņu „renstelainajiem" vārdiem labi neder dziedāšanai, ja pēdējā nevēlas būt kōmiska un humoriska (piem., „Mani samīs ilgas *kā zirgi*"!)

Kā sōlodziesmās lai izpaustos tāda dzejas lirikas parādība, kā operēšana ar aizgūtiem tēliem no grāmatām un kultūras pasaules? Vēl var iedomāties reaģējam mūziku uz dzejolī minētu „Vīnes valsi", atdarinot pavadījumā valša ritmu. Bet jau gandrīz neatrisināma problēma ir tādi dzejā iesprausti vārdi, kā: kinoaktieris Toms Miks, rakstnieks Ibsens, gleznotāji Rembrants, Beklins, Ķīnas geiša, Pērs Gints, San-Martīno klosteris, Ūtopija, Grenlande, substantīvs, Saturna loks u. c. Ja gribētu dzeju šai ziņā atdarināt, tad vokālajai lirikai vajadzētu ņemt motīvus no dažādu komponistu visā pasaulē zināmiem darbiem, no dažādu zemju folkloras, filmu un džesa mūzikas u. t. t. Tās būtu dīvainas (ja nelieto kādu kodīgāku apzīmējumu) dziesmas, un tādas komponisti neraksta. Tā arī te redzam vokālajā lirikā šaurākas iespējas nekā dzejā. Atzīmēsim tomēr, ka dzejnieces Ķezberes „Solveigas vēstules Pēram Gintam" atradušas atbalsi skaņražos Jānī Mediņā un J. Ķepītī.

Aizgūšanā no folkloras, turpretim, varētu prasīt no vokālās lirikas pilnīgu paralēlismu ar dzeju. Pēdējās jaunākie pārstāvji tiešām tautas dzejai pievērsuši ievērojamu uzmanību un aizguvuši no tās daudz vērtību, kas arī viņu individuālajai lirikai liek skanēt brīžiem nopietnā tautiskā tonī. Par vokālo liriku to, diemžēl, nevar teikt; sōlodziesmu komponisti mūsu mūzikas folklorā nav nopietnāk ieskatījušies. Pat tautasdziesmu harmonizējumos, kuŗus šad tad pamanām sōlodziesmu oriģinālu starpā, neredzam kaut vai tos nacionālā stila elementus, ko par pašsaprotamiem tur jau ilgu laiku harmonizētāji koŗiem; vokālie liriķi vēl nav uzsākuši „atraušanās kustības" no J. Cimzes. Tāpat dziesmās ar patriotiskajiem tekstiem latviešu mūzikas folkloras atskaņu nav: ne motīvu, ne metru, ne toņkārtu. Vokālās lirikas „tagadnīgā seja" ja arī rādās tautiskāka nekā divdesmitajos gados, tad vairāk virspusēji, tekstu izvēlē, bet ne organiskajos mūzikas satvaros un dziļumos. Dzejas liriķi te tālu priekšā.

Dažus gadus atpakaļ kādā mūziķu sarunā par tautasdziesmu vākšanu, studēšanu un pētīšanu viens no tagadējiem pazīstamākajiem sōlodziesmu komponistiem man prasīja: „Kam tas viss vajadzīgs?" Tagad viņš savu dziesmu populārizētājiem dziedoņiem sabalso nereti arī pa tautasdziesmai gan sōlo atskaņojumiem, gan duetam. Vai kāds brīnums, ja šais sabalsojumos atrodam Cimzes „Lauku puķu" „veco, labo" garu un stilu, tikai druscin jaunlaicīgāk uzfrizētu? Zīmīgi, ka gandrīz burtiski to pašu jautājumu „Kam tas vajadzīgs?" dzirdēju pāris mēnešus atpakaļ no ievērojama vecāka sōlodziesmu komponista — zīmējoties uz maniem rakstiem par dainu metriku — tik gaŗlaicīgiem un neinteresantiem!... Un atkal saprotami: no komponista, kas savos tautasdziesmu sabalsojumos sōlobalsij ar klavierēm nav varējis „atrauties" no Cimzes harmonikas.

Lūk, milzīgā vokālo liriķu atšķirība no dzejas liriķiem. Pēdējie atzīst vajadzību gremdēties folklorā, atrod tur un ceļ laukā derīgu un dārgu materiālu sava nacionālā stila un formu radīšanai; sōlodziesmu komponisti — ne un vēl jautā: „Kam tas vajadzīgs?" Dzejnieki ņem no tautasdziesmām tēlus, kas atbilst viņu pasaules izjūtai un dzīves skatījumam, dzejnieki no dainu metra elementiem veido pavisam jaunus nacionālus un individuālus dzejas metrus; komponisti, turpretī un, diemžēl, vēl pašgudri smīn par rakņāšanos, meklēšanos un atziņu krāšanu mūzikas folklorā un pat dižojas ar savu ignoranci tautasdziesmu stila jautājumos. Iedomājas paši un tiek slavēti, ka intuitīvi atraduši latviski nacionālu stilu, nemaz tieši nepieskardamies tautas melōdijām. Bet kad paseko un paanalizē šo stilu, tad redz, ka viss tā nacionālisms un latviskums ir tikai pāris sīku, no tām pašām melōdijām pa ausu galam noklausītu elementu, kas „nacionālā" stila darbos gandrīz līdz apnikumam atkārtojas.

Kas vokālajā lirikā atbilstu jauno dzejnieku meklējumiem un atradumiem metrikā un strofikā? Jāatbild: gluži nekas. Dzejnieki neapmierinās ar vecajiem klasiskajiem pantmēriem: jambu, daktilu, trochaju u. c.; modificē, kombinē tos un jauc, cenzdamies radīt saviem dzejoļiem pirm- un vienreizīgu personīgu metrisku formu; no rindām uz atskaņu un asonanču periodiskuma pamata rada jauna veida dzejas strofas; klasiku atsvaidzina ar tautas metru elementiem. Komponistus, turpretī, šis dzīvais, radīgais dzejnieku darbs nav ietekmējis. Tie min Šūberta, Šūmaņa, Brāmsa, Čaikovska pēdās, pat Hugo Volfa mēģinājumus — dzejoļa formu respektēt arī mūzikālajā veidojumā — neievērodami. Kā līdz šim, tā arī tagad vokālo liriķu uzmanība pievērsta tikai teksta saturam; pantmēra īpatnības, atskaņu kārtība strofā, strofas rindu vienlīdzīgums vai nevienlīdzīgums — vārdu sakot: dzejoļa forma — tos neinteresē. Dziesma šo formu pilnīgi izjauc ar patvarīgiem vārdu atkārtojumiem (koŗa dziesmās pat ar dzejolim nepiederīgu sīkvārdu „jā", „ak" u. c. iespraudumiem), ar atskaņu ignorēšanu (atskaņotā vārda vietā pārstatot kādu citu; ne melodikā, ne harmonikā, nekā nemarķējot atskaņoto vārdu vietas), ar rindu gaŗumu nolīdzināšanu u. t. t. Viss celtnieciskais skaistums, ko ar lielu rūpību un mīlestību radījis savam dzejolim dzejnieks, paliek pa lielākai daļai komponistu neievērots. It kā viņu priekšā būtu nesaistītā valodā („prōzā") rakstīta dzeja, kur, protams, būtu iedomājama un pielaižama komponista brīvāka rīcība.

Cik pateicīgs darbs jaunajiem sōlodziesmu komponistiem būtu — jaunu mūzikālu formu meklēšana sakļāvībā ar jaunajām formām dzejas lirikā! Tas ir līdums, kas jaunajiem līdumniekiem sola vilinošus atradumus.

Iepriekš sacītā kopsavilkums:

Dzejas liriķi ir rosīgāki un neatlaidīgāki jaunu ceļu meklētāji nekā vokālie liriķi. Sevišķi krasi šī atšķirība izpaužas jaunu nacionālu formas un stila elementu radīšanā.

Dzejnieki nebaidās aiziet vientulībā, lai netraucēti nodotos sevis padziļināšanai, skaidrošanai un tādējādi sagatavotos lieliem uzdevumiem tautas labā; komponistu vidū pašreiz pārsvarā pat pretēja tendence — „iešana tautā" bez dziļākām atziņām un svētiem nodomiem.

Dzejnieku ticība dzīvībai, zemes, dabas un cilvēku vitālajiem spēkiem vokālajā lirikā atbalsojas vāji.

Kur jaunie dzejnieki var uzrādīt labus panākumus jaunu formu radīšanā, personīgo stilu izkopsmē, tur jaunie komponisti lielāko tiesu raksta pēc vecajām tradicijām, sevišķi dziesmu formālajā pusē neņemdami vērā dzejas uzbūves īpatnības.

Dzejnieki meistarīgos darbos apliecina savu ticību tautai, savu patriotismu, smeldami jaunas ierosmes un dzejas elementus no folkloras; komponisti gan raksta patriotiskas sōlodziesmas, bet svešās skaņās, latviešu mūzikas folkloru nepazīdami un par to neinteresēdamies. Dziļi tveŗoša latviska stila viņu kompozicijās trūkst.

Sava īpatā rakstura dēļ vokālā lirika nav varējusi atbalsot ekspresionistu vārsmas, tēlu aizgūšanu no literātūras un kultūras, — ko redz dzejnieku darbos.

Jaunie dzejnieki rada savus darbus, savas misijas nopietnību un svarīgumu augstāk vērtēdami nekā jaunie komponisti. Redzēdami aiz sevis latviešu lirikas augstos sasniegumus, jaunie dzejnieki tomēr par savu uzdevumu skaita celt to vēl augstāk un tādēļ ar lielu centību un rūpību kopj un attīsta savu mākslu līdz lielai pilnībai; jaunie komponisti par to domā samērā maz un iet mazākās pretestības virzienā.

Ir zīmes tomēr, kas ļauj cerēt, ka aug un krājas spēki, kas tagadnīgo inerto uz vietas stāvēšanu un atpakaļ iešanu vokālajā lirikā pārtrauks. Un lielā mērā ierosmi tiem dos talantīgā, vitālu spēku pārpilnā jauno dzejnieku audze. Jaunajiem latviešu skaņražiem ir ko padomāt, kā savu mākslu vokālajā lirikā piesātināt ar tādu pašu spēcīgu, nacionālu, cildenu radīgu garu, kāds tagad valda latviešu dzejas lirikā. Veni, creator spiritus!

Jēkabs Graubiņš.

Viktora Eglīša Apskaidrotie un mācītie. — Ernesta Kreišmaņa apgāds, 1943. g. Jau pats grāmatas virsraksts iekairina ziņkāri. Tas liek gaidīt, ka dzirdēsim kaut ko par iekšējiem likteņiem, kas gan varbūt drusku dīvaini formulēti... Pašķirstot vienu otru lapu, mūs pārsteidz un uzjautrina varoņu vārdi: Jānis Meklētājs, Lūcija Tumsa, Alfrēds Nemiers. Mēs lasām un drīz vien kā jaunākais dēls pasakā jūtamies spiesti manīgi cirsties caur ērkšķainu ziedošu žogu — abstraktu ideju un reliģiski allegorisku domu režģiem, kuŗos ietverts viens otrs no tiem 5 stāstiem, ko īsti var izprast tikai pēc trešās reizes lasīšanas. Tiešām, pārmetumu, kas izteikts par vienu otru latviešu grāmatu, šis sējums nekādā ziņā nepelnī, proti, ka tur velti meklēt problēmas. Te tās ir. Mēs esam iepriecināti, kad stāstījums vietumis gūst it kā leģendas formu, pauzdams par bargiem dvēseles satricinājumiem un pacelšanos apskaidrības gaismā, jo jūtam, ka autoram vislabāk padodas kavēšanās abstraktās sfairās. Bet viņš pievēršas arī zemei...

Viņa skatījuma pamatā ir šais stāstos izteiktā dzīves filozofija, ko varbūt vēl pareizāk saukt par ticību. Tas ir senlatvieša rakstura un dzīves veida ideālizējums. Latvietis pēc Viktora Eglīša pārliecības ir skaidrs, harmonisks un darbīgs un par skaistu atzīst to, kas reizē arī labs. Bet dzīves vainagojums pēc Viktora Eglīša domām ir gars. Mūsu uzdevums ir „sakuplināt un uzziedināt" garu. Viens no dzīves īstākajiem piepildītājiem tātad ir mākslinieks. To Viktors Eglītis sevišķi cildina: tam ne tikai *vajadzētu* būt cēlākam un smalkjūtīgākam par pārējiem mirstīgajiem, bet tas tāds arī *ir*. Ar šiem spodrajiem un īpatnējiem mērogiem autors pieiet konkrētajai dzīves plūsmai. Šai grāmatā nejūtam vairs tiešu personīgo pārdzīvojumu liesmojumu. Autors lūkojas un vēro; pārdomātājs, *gudrais* ir tā figūra, kas pat noteic šo stāstu kompoziciju un tempu. Vai tā būtu Viktora Eglīša nostāja šai viņa dzīves un darba posmā? (Stāsti sacerēti dažādā laikā starp 1922.